

- ²⁷ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 49. Fejezet arról, a ki kardot von, de sebet nem ejt. „Ha valaki dühe gerjedelmében kardját kivonja, de mindazonáltal sebet nem ejt vele, csupán a mezitelen kardért bűnhődjék a vérdíj felével.”
- ²⁸ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó, 271. p.
- ²⁹ HORVÁTH 1998, 4. p.
- ³⁰ 33. Czim. Miképen kell azokat a károkat megtéríteni, melyeket a marhák és barmok okoztak (1–5. §).
- ³¹ Ez a rendelkezés meglátásom szerint inkább jelzi a cselekmény pénzbüntetéssel történő szankcionálását, mintsem tudatos elhatárolást a büntetőjogi felelősségtől.
- ³² MARTON 1942, 786–787. p.
- ³³ MARTON 1993, 54. p.
- ³⁴ § 1382 Code Civil: „Bármely emberi cselekedetével, aki másnak kárt okoz, köteles arra, hogy a hibája miatt okozott kárt megtérítse.”
- ³⁵ MARTON 1993, 56. p.
- ³⁶ MARTON 1942, 788. p.
- ³⁷ SZABÓ Dániel: A Ptk. 339. § (1) bekezdésének látszólagos módosítása a kontinentális jogfejlődés tükrében. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007. 6. sz. 25–27. p.
- ³⁸ Valamint feltehetően amiatt, hogy még az előforduló jogesetek nagy része kezelhető volt a vétkességi alapú rendszer tágításával, egészen a nagyüzemek megjelenéséig.
- ³⁹ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötetmi jogunk köréből*. I. kötet. Budapest, 1932, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- ⁴⁰ MARTON 1942, 782–783. p.
- ⁴¹ Jóllehet az objektív felelősség első úttörőjeként az 1838. évi porosz vasúttörvény már társadalmi és gazdasági változásokra adott válaszként igazolta azt, hogy egy fejlett világban nem létezhet csupán egy szubjektív felelősséget elfogadó és hirdető elmélet, hanem igenis szükség van az objektív felelősségi elemek meglétére a felelősségi rendszerben.
- ⁴² BINDING, Karl: *Die Normen und ihre Übertretung. Eine Untersuchung über die rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts*. Leipzig, 1872, Verlag von Wilhelm Engelmann.
- ⁴³ BINDING 1872, 212. p.
- ⁴⁴ BINDING 1872, 214. p.
- ⁴⁵ BINDING 1872, 219. p. Büncselekményből eredő kártérítést nem az állam, hanem a károsult jogosult követelni.

DISPUTA

Hollósi Gábor

A történelmi emlékezet az 1920. évi I. törvénycikk indokolásában

I. Bevezető

A történelmi tények kezelésének vizsgálata kifejezetten érdekes a jogszabályokban, illetve azok hivatalos indokolásaiban. Ott ugyanis a múlt eseményei az új joganyag erősítésének, támogatásának szolgálatába állnak, bemutatásuknak tehát nem pusztán a megismerés a célja. Egyúttal a történész kezéből is kikerül a múlttól alkotott kép hitelességének ügye, immár a jogalkotó felelőssége, hogy mennyiben érvényesíti a kritikai szemléletet. Az alkotmányos erejű törvényeknél a történelmi példák legitimáló ereje különösen lényeges, és ez nem volt másként az 1920. évi I. tc.¹ esetében sem, mely a „Horthy-rendszert” a két világháború közötti Magyarország emblematisz törvényeként alapozta meg.

Munkánkban a kormányzói intézmény hazai fejlődése elé e törvénycikk indokolásának² görbe tükrét tartjuk: azt vizsgáljuk, hogy az korábbi kormányzókként kikre, illetve kikre nem hivatkozott, és igyekszünk minden személy esetében kialakítani – pro vagy kontra – egy tényszerű(bb) álláspontot. Ennek alapján képet tudunk alkotni arról, hogy

Horthy jogköreinek megalapozásában valójában mely történelmi személyiségekre lehetett (volna) számítani. Tekintettel arra, hogy az 1920. évi I. tc. pusztán a kormányzói jogkör rögzítésénél jóval több, fontosnak tartottuk, hogy a nemzetgyűlés intézményének felállítására kapcsán a komparatistikai szempontokra is kitérjünk. Annál is inkább, mivel az indokolásnak ez a része – magyarországi előzmények híján – a történelmi példákat kényszerült mellőzni. Végül azt a kérdést sem kerülhetjük meg, hogy 1920-ban miért a kormányzói, és miért nem a nagyobb hagyományokkal rendelkező nádori tisztséget újították fel, illetve hogy e tekintetben a törvénycikk indokolása vajon a valós okokra hivatkozik-e. Érdekes ugyanis, hogy az 1910-es évek végének zűrzavaros időszakában készült egy nádori tisztség újjászervezésére vonatkozó törvényjavaslat is, mely Hadik János nevéhez fűződik. (Hadik 1918. október végén volt Magyarország miniszterelnöke, kevesebb mint 24 óráig.) Nem véletlen tehát, hogy az általunk vizsgált törvénycikk indoklása is felveti a „nádort vagy kormányzót” problémát.

Az említett kérdésekre azonban csak akkor tudunk érdemben választ adni, ha világosak számunkra az 1920. évi I. tc. keletkezésének közjogi körülményei. Az alábbiakban tehát legelőször arra a helyzetre térünk ki, melyben szükségessé vált történelmi alkotmányunk e XX. század eleji darabjának életre hívása.

II. Az állami főhatalom gyakorlása lehetetlenné válik

IV. Károly – az utolsó magyar király – 1918. november 13-án az eckartsauai nyilatkozatban lemondott az államügyek vitelében való részvételéről.³ Nézetünk szerint nem

az a kérdés, hogy ezzel a magyar trón megüresedett-e, mivel a nyilatkozat miniszteri ellenjegyzés hiányában és az országgyűlés hozzájárulása nélkül eleve nem volt érvényes. Úgyében tehát az országgyűlésnek kellett volna döntenie.

Az országgyűlés képviselőháza azonban ehelyett 1918. november 16-án a saját feloszlását mondta ki, és ugyan ezen a napon a főrendiház is berekesztette tanácskozásait. Mindez törvénytelenül történt, mert az 1915. évi IV. tc. a békekötést követő hatodik hónap végéig hosszabbította meg a háború alatti országgyűlés működését.⁴

A történeti alkotmány útján való maradásnak az utolsó mentsvára az lehetett volna, ha ideiglenesen a nádor veszi át a hatalmat. A nádori állás azonban 1918-ban már csak elvben létezett, a tisztség betöltését még az 1867. évi VII. tc. függesztette fel.⁵

Ily módon a kontinuitás megszakadt: vákuum keletkezett az állami főhatalom gyakorlásában. E vákuumot de facto a népköztársaság kikiáltása (1918. november 16.), de jure a Tanácsköztársaság alkotmánya (1919. június 23.) töltötte ki, megkerülve azt, hogy megválaszolják az akkori magyar közjog időszerű kérdéseit. (Például, hogy Magyarország és Ausztria együttbirtoklásának megszűnése az 1723. évi Pragmatica Sanctio hatályát miként érinti, tehát, hogy a Habsburgoknak joguk van-e a magyar trónhoz a Monarchia széthullását követően is.)⁶

III. Kísérlet az alkotmányosság helyreállítása

Miután elmúltak a „forradalmak”, logikailag kézenfekvőnek tűnt az önmagát feloszlalt országgyűlés újbóli összehívása. Ennek azonban gyakorlati és elvi akadályai is voltak. A képviselők nagy részben az ország megszállott (és az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátummal hamarosan el is csatolt) területein laktak, illetve ilyen kerületeket képviseltek volna. A régi, szűk körű választójog alapján megválasztott képviselőház és a még rendi alapon álló főrendiház nem számíthatott a külső hatalmak elismerésére, illetve az országgyűlés összehívását a magyar közjog királyi rendelkezéshez kötötte.⁷

Ebben a helyzetben az 1920. évi I. tc. a népfeltség elvéhez hátrált, minden hatalom végső forrásának tekintve a nemzet akaratát. Indokolása Werbőczy Hármaskönyvét hivatkozva, miszerint a nemzettől származik a király uralkodói joga, mely azt a Szent Korona jelképében a királyra ruházta. (A Szent Korona-tan értelmezése a korszakban külön tanulmány tárgya lehetne, hiszen az 1920. évi I. tc. elfogadását még Timon Ákos is megérte, viszont az Eckhart-vitát már nem.)⁸

A nemzet akaratát az adott helyzetben leginkább egy általános választójog által életre hívott⁹ egykamarás nemzetgyűlés fejezhette ki, melynek elsődleges feladata az alkotmányválság megszüntetése volt, de emellett elvégezte a sürgős törvényhozási teendőket is. (Például a trianoni békediktátumot is be kellett cikkelyezni.) A nemzetgyűlés intézménye idegen elemként jelent meg a magyar közjog-

ban, ezért azt komparatistikai alapra helyezte az 1920. évi I. tc. indokolása.

A külföldi államok példáiból kiindulva megállapította, hogy azok a nagyfontosságú alkotmányjogi változások idején alapvetően háromféle megoldást alkalmaznak. Egyes országokban a törvényhozó testületet feloszlatták, majd újra összehívják e célra (többek között Belgiumban, Norvégiában és Romániában), másutt az alkotmány megváltoztatása külön nemzetgyűlés feladata (többek között Bulgáriában és Görögországban), és ismét másutt az alkotmánymódosítás népszavazás tárgya (Svájcban).

Megvizsgálták a törvénycikk előkészítésekor azt is, hogy a nemzetgyűlés határozatait az egyes országokban miként lehet megváltoztatni. Volt, ahol azokat csak egy újabb nemzetgyűlés módosíthatta (például Bulgáriában vagy Görögországban), volt azonban, ahol az országgyűlés is, de csak szigorúbb alakiságok mellett (például Németországban, Szerbiában vagy Törökországban).¹⁰

A magyar megoldás – mint említettük – a nemzetgyűlés intézményét honosította meg, mégpedig úgy, hogy később a törvényhozás rendes útján lehetett megváltoztatni az általa hozott törvényeket. Az indokolás szerint ugyanis Magyarországon nem új alkotmányt kellett kidolgozni, hanem elég volt csak az alkotmányosságot helyreállítani.

IV. A kormányzói jogkör megalapozása

Az 1920. évi I. tc. az államfői feladatok ideiglenes ellátását korlátozott jogkörökkel a kormányzóra bízta – hogy miért nem a nádori intézményt újította fel, arra még vizsgatérünk tanulmányunkban. A kormányzói tisztség – eltekintve a nemzetgyűléssel – nem volt ismeretlen a magyar közjogban, ezért azt nem komparatistikai, hanem történeti példákkal igyekezett támogatni a törvénycikk indokolása.

„Kormányzóval is többször találkozunk történelmünk folyamán, így II. Géza és IV. László kiskorúsága idején, továbbá II. Endrének (1216.) és Zsigmondnak (1414–1418.) az országból való távolléte alatt. Ugyancsak kormányzó választása útján gondoskodott a nemzet a királyi hatalom ellátásáról 1446-ban, amikor a várnai csata után bizonytalan volt, hogy az országnak van-e királya. Végre 1707. és 1849. évi trónfosztás alkalmával is kormányzót választott a nemzet a főhatalom ideiglenes gyakorlására.

Nem kormányzó, hanem kormányzótanács rendelése, illetőleg választása útján történt a főhatalom királyi szervének helyettesítése 1401-ben, amikor a rendek Zsigmond királyt megfosztották trónjától, valamint 1445-ben, közvetlenül I. Ulászlónak a várnai csatában történt eltűnése után. [...] Alkotmányunk története arra mutat, hogy valahányszor arra szükség volt – egyes kivételektől eltekintve – mindig egy személyre ruházták a főhatalom ideiglenes gyakorlását.”¹¹

Elég a történész szemszögéből egyszer átolvasni az indokolás idézett néhány mondatát, máris szembeütő, hogy az szakmai szempontból meglehetősen gyenge lábakon áll.

V. Az indokolásban említett „kormányzók”

II. Géza (1141–1162) megkoronázásakor még 11 év körüli gyermek volt, ezért 1146-ig Ilona anyakirályné testvére, Beloš irányította az országot. Beloš azonban nem kormányzóként volt az ifjú uralkodó gyámja, hanem hercegi, nádori és báni méltóságban.¹²

Keresztes hadjárata idején II. Andrást (1205–1235) sem „főállású” kormányzó helyettesítette: András távolléte idejére az ország kormányzásával János esztergomi érseket bízta meg. A Szentföldről hazatérő királyt azonban polgárháborús állapot fogadta: az érseket száműzte az előkelők egy csoportja.¹³

Ugyanakkor az 1920. évi I. tc. indokolása arról hallgat, hogy Imre király (1196–1204) halála előtt fia kiskorúságának idejére az országot kormányzóként öcsésére, a későbbi II. Andrássa bízta. András maga tehát valóban kormányzó (gubernátor) volt, és e minőségében meg is tett mindent, hogy lehetetlenné tegye a gyermek III. László (1204–1205) hatalmát, aki hamarosan el is hunyt.¹⁴

IV. (Kun) László (1272–1290) még csak tízéves volt, amikor fejére tették a koronát, így helyette anyja, Erzsébet királyné uralkodott, akitől csak 1277-ben vette át az ország irányítását.¹⁵ Helyettesítéséről tehát nem „kormányzó” útján gondoskodtak, ez a megoldás a feudális anarchiát bizonyára csak fokozta volna.

Élete vége felé László már alapvető uralkodói feladatait is alig látta el, az országban kunjaival ide-oda menetelt, akik aztán alvás közben a sátrában ölték meg.

1401-ben az országnagyok – élükön Bebek Detre nádorról és Kanizsai János esztergomi érsekkel – letartóztatták Luxemburgi Zsigmond királyt (1387–1437), majd fogollyá nyilvánították. A főpapok és bárók tanácsa az uratlannak nyilvánított Szent Korona nevében vette át a hatalmat.¹⁶ Minderre az 1920. évi I. tc. indokolása úgy

emlékszik vissza, hogy ekkor a királyi hatalomban foglalt összes jogot a „kormányzótanács” (a nádor, az országbíró és az esztergomi érsek) gyakorolta. A kifejezés – érzésünk szerint – a Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsát sejteti, mely emlékének meghatározó szerepe volt abban, hogy elvetette a kollektív államfői intézmény gondolatát az 1920. évi I. tc.

Zsigmond király a konstanzi zsinaton személyesen kívánt részt venni, ezért rendelkezett arról, hogy ez idő alatt Magyarországon kik fogják őt helyettesíteni. Cremonában kelt oklevelében (1414) részletesen szabályozta, hogy helyettesei (*gubernatores, rectores et vicarios nostros generales*) Kanizsai János esztergomi érsek és Garai Miklós nádor milyen jogköröket kapnak.¹⁷ Bár az oklevél a gubernátor szót is használja, nézetünk szerint ezek inkább vikáriusi (helynöki) megbízások voltak.

Itt említjük meg, hogy Zsigmond összesen négy alkalommal állított maga helyett helyettes(eke)t. Második helyettesítésekor távolléte idejére vikárius-kormányzóvá

(*in vicarium nostrum ac dicti regni nostri gubernatorem*) Habsburg IV. Albert osztrák herceget tette,¹⁸ akinek a fia – szintén Albert – később Magyarország első Habsburg-házi királya lett (1437–1439).

I. Ulászló (1440–1444) életét vesztette a várnai csatában, és az akkor még csak négyéves V. László kora miatt nem volt alkalmas az uralkodásra. Ezért az 1445. évi országgyűlésen ideiglenes országtanácsot alakítottak,¹⁹ melyet ugyancsak „kormányzótanács”-ként említ az 1920. évi I. tc. indokolása.

1446-ban – ahogy Engel Pál fogalmaz – „a rendek addig ismeretlen módon oldották meg a hatalom kérdését: László kiskorúsága idejére kormányzót (gubernátor) választottak”.²⁰ A szakirodalom tehát a kormányzói intézmény történetét nem II. Gézától, hanem Hunyadi János

kormányzóságától (1446–1453) számítja. Bár véleményünk szerint az intézménynek már voltak előzményei, 1446-ot annak történetében valóban fordulópontnak kell tekinteni. Hunyadi ugyanis az országgyűlés választotta, mely egyben a hatalmát is korlátozta: például 32 jobbágyteleknél (azaz egy nagyobb falunál) nagyobb birtok adományozásához nem volt joga. Fontos továbbá megemlíteni, hogy az országtanács is megmaradt, a királyi jogkört a kormányzóval együtt gyakorolta.²¹

Hunyadi János

II. Rákóczi Ferenchez fűződik az 1920. évi I. tc. indokolásának legtöbb tárgyi tévedése: Rákóczit nem kormányzóvá, hanem vezérlő fejedelemmé választották meg, és nem az 1707. évi trónfosztás alkalmával, hanem már az 1705. évi szécsényi országgyűlésen.²²

Kossuthot pedig név szerint az indokolás még csak meg sem említi, pusztán az 1849. évi trónfosztásra hivatkozik. Véleményünk szerint ez azzal függ össze, hogy a Népköztársaság és a Tanácsköztársaság időszaka a köztársasági államformát teljesen lejáratva a magyar nép szemében, így nem volt kérdéses a visszatérés a királyság intézményéhez. Pedig Kossuthot – mivel 1849-ben az államforma kérdése nyitva maradt – államfővé kormányzóelnöki címmel választották meg: kormányzója egy éppen király nélküli királyságnak, elnöke viszont egy köztársaságnak van.²³ A két háború közötti magyar közjog is a „király nélküli királyság” vagy „magyar királyi köztársaság” polémiát visszhangozta.²⁴ A különbség pusztán az, hogy ekkor nem a köztársaság, hanem a királyság felé való elmozdulás a hangsúlyosabb.

VI. Az indokolásban nem említett „kormányzók”

Érdekes, hogy az 1920. évi I. tc. indokolása meg sem említi Szilágyi Mihályt, akit az országgyűlés 1458 januárjában öt esztendőre választott kormányzóvá (régens gubernátorrá). V. László halálát követően ugyanis meg kívánták várni, amíg a 15 éves Mátyás országlásra alkalmassá válik. Szilágyi kormányzósága azonban idejekorán vége szakadt: unokaöccse, Mátyás még ugyanabban az évben átvette a hatalmat, és július-augusztus fordulóján lemondatta.²⁵ (Csak párhuzamként említjük meg, hogy IV. Károly kétszer is megkísérelte visszavenni a hatalmat 1921-ben.) Lényeges, hogy Szilágyi a királyválasztó országgyűlésen hozott törvényt szentesítette, ezzel szemben Horthy csak – mint egy köztársasági elnök – aláírhatta a törvényeket. Talán épp ez az oka annak, hogy Szilágyit az 1920. évi I. tc. indokolása kihagyta. Miután Szilágyi a törökellenes harcok során fogságba esett, Konstantinápolyban a szultán lefejeztette, mert Nándorféhevár sebezhető pontjait nem árulta el.

Lodovico Gritti velencei ügynök volt, hatalmas vagyona ékszerkereskedésből származott. Nagy Szulejmán szultánt az ő közbenjárásával bírták rá, hogy I. (Habsburg) Ferdinánd király (1526–1564) ellenében támogassa Szapolyai János (1526–1540) magyar királyt. Mivel Gritti szultáni megbízott sikeresen megvédte Ferdinánd ostromával szemben Buda várát (1530. október 31.), János király elárasztotta kegyeivel, és megtette az ország kormányzójává (*regni Hungariae gubernator*). Feladata az lett volna, hogy az ekkor még csak két részre szakadt országot helyreállítsa, és János király hatalmát „megtámassza”. E jutalmazás – mely Gritti jutalmazásainak csak egyike volt – 1530 karácsonyán, a budai diétán történt meg, nem csekély ellenállás közepette.

„És azok a magyar urak nehezen adták szavazatukat Gritti Lajos kormányzóvá tételére, mert mondták János királynak: – Hát vajon gyermek vagy, te királyi felség? Illett volna őt akkor megtenned, ha te gyermek voltál.”²⁶

Gritti – Hunyadi után – újabb fordulóponthoz jelentett a kormányzói intézmény történetében: tisztsége a korabeli magyar közjogot nyilvánvalóan sértette. Kormányzót csak kiskorú király esetében lehetett volna megbízni, ám nagykorú királyból akkoriban akadt kettő is (I. Ferdinánd és Szapolyai). Végül Gritti ellen Erdélyben nyíltan felléptek: Medgyes várában lefejezték 1534-ben. Az 1920. évi I. tc. indokolása – érthető módon – nem dicsekedett a történetekkel.

1577 és 1592 között Habsburg Ernő²⁷ volt a Magyar Királyság katonai főkormányzója, akinek a kinevezése – nézetünk szerint – alapjában véve jogszerűnek tekinthető. Hivatalát bátyjától, Rudolf német-római császártól és magyar királytól (1576–1608) kapta, aki a királyi Magyarország területére nézve saját hadügyi felségjogát delegálta. A katonai főkormányzó működése nem volt eredményes: a magyarországi Habsburg-hadak élén a törököktől – a korszak legmodernebb hadseregétől – vereséget szenvedett. (Igaz, Ernőnek sem volt különösebb katonai ambíciója, szívesebben üldözte a protestánsokat.²⁸) Mint nem teljes jogkörű kormányzó – és Habsburg –, nem jöhetett szóba az 1920. évi I. tc. indokolásakor, bár jogkörével Horthy fővezéreltet-parancsadási jogköre összehasonlítható.

1673-ban kezdődött a kormányzói intézmény történetének legsötétebb korszaka, amikor I. Lipót császár és magyar király (1657–1705) a Wesselényi-összeesküvés utáni megtorlás során Johann Caspar von Ampringent nevezte ki a Magyar Királyság kormányzójának. Az összeesküvést követően ugyanis kormányzóságot (*guberniumot*) állítottak fel a nádori tisztség helyett – ez a magyar közjogot súlyosan sértette. Ampringen – a Német Lovagrend 48. nagymesterének – kormányzósága alatt tömeges kivégzések folytak, illetve lelkészeket ítélték gályarabságra. Mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Thököly Imre vezette felkelés kirobbanjon. 1679-ben Ampringen Szilézia kormányzását vette át, Magyarországon pedig a nádori hivatalt visszaállították.²⁹

Hasonlóképpen hallgat az 1920. évi I. tc. indokolása Habsburg-Tescheni Albertről is, akit Magyarország katonai és polgári főkormányzójának 1851-ben, a szabadságharcot követően neveztek ki. Kinevezésének az volt a célja, hogy a Magyar Királyságot „gyarmatosítsa”.³⁰ 1860-ban Habsburg Albert utóda Benedek Lajos lett,³¹ aki egészen az Októberi Diploma kiadásig viselte e tisztséget.

Végül Habsburg József főhercegről kell szólnunk pár szót, aki közvetlenül a polgári „forradalom” kirobbanása előtt, 1918. november 13. és 16. között volt IV. Károly megbízásából királyi helytartó (*homo regius*).³² A „forradalmak” elmúltá után, 1919. augusztus 7-én József főherceg Magyarország kormányzójává (*Reichsverweser*) nyilvánította magát.³³ Arra törekedett, hogy visszasegítse a trónjára Károly királyt. Magyarország élén azonban nem szívesen látott Habsburgot a békekonferencia, ezért az önjelölt kor-

mányzónak már 1919. augusztus 23-án le kellett lemondania.³⁴ Bár József főherceg pozitív személyisége történelmünknek – a Horthy-korszakban az újjászervezett felsőháznak is tagja lett –, többek között az akkori nemzetközi politikai viszonyok sem tették kívánatosná, hogy kérésre lelévő kormányzói működéséről az 1920 évi I. tc. indokolása megemlékezzen.

VII. Következtetések

Ha a fentiek ismeretében tekintjük át a törvénycikk indokolásában rögzített történeti hátteret, nyilvánvalóvá válik, hogy nem azért volt szelektív a jogalkotó emlékezete, mert nem ismerte a magyar történelmet. Horthy kormányzásának történeti szempontú megalapozása erős kihívást jelentett.

Mindenekelőtt azért, mert akkoriban – különösen a közelebbi múlt példáit látva, mely a régmúlttal szemben az emberek emlékezetében elevenebben él – inkább negatív, mintsem pozitív előjelű volt a kormányzói intézmény. Gondoljunk csak a függetlenségi mozgalmak után kinevezett Habsburg kormányzókra, de akár a régmúltból is hozható negatív példa: már a kezdet kezdetén II. András, a későbbi király is visszaélt megbízatásával.

A lényegét azonban igazán csak akkor értjük meg, ha megkíséreljük csoportokba sorolni a Horthy előtt kormányzói tisztséget betöltött személyeket. Először is voltak olyanok, akiknek a megbízása jogszerű volt (például Hunyadi), másoké viszont nyíltan sértette a magyar közjogot (például von Ampringen). Értelemszerű, hogy az utóbbiakat nem lehetett felhasználni Horthy kormányzásának megalapozására. Másrészt volt kinevezett (például Kanizsai János érsek), választott (például Szilágyi), sőt egy esetben önjelölt (József főherceg) kormányzó is – ami a kört tovább szűkíti, hiszen az 1920. évi I. tc. indokolásában elsősorban választott kormányzókra kellett volna hivatkozni, mivel Horthy hatalmát is a nemzetgyűlés általi megválasztásával kívánták legitimálni. A kört azonban igazán csak a harmadik szempont szűkíti le: a kormányzók többsége ugyanis csak kvázi „*locumtenens*”-ként – meghatározott uralkodót előre rögzített ideig – helyettesítettek (például Zsigmond király „vikáriusai”), volt azonban, aki tényleges államfőként járt el, és nemcsak hogy adott személy, hanem még meghatározott államforma sem állt mögötte (Kossuth). Egy ilyen „önjáró” kormányzó jogkörrel kellett volna történeti alapra helyeznie az 1920. évi I. tc. indokolásának, a jogalkotó viszont beleütközött abba a problémába, hogy a kormányzói intézményt a magyar

Habsburg-Tescheni Albert főherceg

közjog hiába ismeri, annak kívánt formájára történeti példa még sincs.

A háború után kialakult helyzetet leginkább a három korábbi trónfosztással (alkotmányválsággal) lehet párhuzamba állítani – ezt a nézetünket erősíti, hogy 1921-ben, külső, antant nyomásra megtörtént a negyedik, utolsó trónfosztás is. A kormányzói intézmény, valamivel korábbi kidolgozásánál tehát már célszerű volt figyelembe venni – amit akkor még nem lehetett az indokolásban leírni –, hogy nem valószínű, hogy IV. Károly a magyar trónra valaha vissza fog térni.

Az 1620. évi első trónfosztás alkalmával a korona Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet illette volna, kormányzót azonban ekkor nem választottak. Így Bethlen az 1920. évi I. tc. indokolásába – helyesen – nem került bele. Az 1707. évi második trónfosztás időszakából Rá-

kóczi akár lehetett volna megfelelő párhuzam, ő azonban nem kormányzóként, hanem vezérlő fejedelemtént látta el az államfői feladatokat. Nézetünk szerint az 1849. évi harmadik trónfosztás idejéből Kossuth kormányzóelnöksége lett volna a legjobb példa, ám a Tanácsköztársaság bukása után e köztársasági államforma felé tendáló időszakról a közvélemény hallani sem akart. (Megjegyezzük, hogy minden trónfosztásnál probléma, hogy miként egyeztethető össze a Szent Korona-tannal. Ráadásul ez megkérdőjelezheti a trónfosztásokat kísérő ideiglenes államfői megbízatások jogszerűségét is.) Hogyan lehetett tehát Horthy kormányzóságát történeti alapra helyezni? Úgy, hogy az 1920. évi I. tc. indokolása a király helyettesítésének szinte minden formáját a kormányzói intézmény történeti megnyilatkozásaként vette figyelembe, a példákat lehetőleg minél régebbi korokból merítve.

Végül fel kell tennünk még egy kérdést: a kormányzói intézmény helyett miért nem kísérelték meg a nádori tisztség újjászervezését? (Pedig – említettük – Hadik János elkészítette az erre vonatkozó törvényjavaslatot.³⁵) Mindez azért is érdekes, mert az 1920. évi I. tc. indokolása maga is elismerte, hogy „A nádori méltóságnak történelmileg kialakult hatáskörében tehát meg volnának azok a lényeges jogok, melyek a jelenlegi helyzetben az államfő feladatainak ideiglenes ellátásához szükségesek”.³⁶

Az indokolás olyan formális kifogásokkal vetette el ezt az ötletet, mint hogy a nádorválasztás csak királyi jelölés alapján lehetséges, vagy hogy az 1867. évi VII. tc. a nádori intézményt épp a leginkább szükséges részeiben csorbította meg, vagy hogy az elavult nádori hatáskör újrászabályozása lenne szükséges.³⁷

Bár az indokolás jogi érvelése elfogadható, nem hinnék, hogy egy alkotmányválság megszüntetésére megválasztott nemzetgyűlés által néhány korábbi törvény ne lett volna módosítható. Úgy látjuk, hogy a nádori tisztség felújítása túlzottan IV. Károly helyettesítését sugallta volna, ráadásul ezt az intézményt nehezebb lett volna testre szabni az adott helyzetben a közjogi kidolgozottsága miatt. Egy olyan

helyzetben, amikor Károly király visszatérését az antant ellenezte, illetve nem támogatta trónigényét a hazai politikai elit jó része sem. Mindennek a következménye lett, hogy az 1920. évi I. tc. a magyar történelem során egyedülállóan új kormányzói intézményt teremtett, melynek nyomán ma, ha valaki „kormányzót” említ, először már nem Hunyadi vagy Gritti, hanem Horthy jut eszünkbe.

Jegyzetek

1. 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. SZABÓ, István: *Law I of 1920 and the Historical Constitution*. In HORCHER, Ferenc – LORMAN, Thomas (eds.): *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe*. New York – London, 2018, I. B. Tauris, 159–182. p.
2. Indokolás „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” szóló törvényjavaslat-hoz. Melléklet a 2. számú irományhoz. *Nemzetgyűlési irományok*, 1920. I. kötet, Irományszámok 1920-2. 9. p.
3. Károly politikájához és nyilatkozata kiadásához nagymértékben hozzájárult békeszeretete: még ilyen áron is meg kívánta őrizni a rendet. Lásd LIGETI Dávid: A béke fejedelmei? I. Ferenc József, IV. Károly és a háború. In UJVÁRY Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2017*. Budapest, 2018, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 142–143. p.
4. 1915. évi IV. tc. 2. § „Az 1910. évi június hó 21-iki napjára összehívott országgyűlésnek az 1886. I. tc. értelmében 1915. évi június hó 21-én lejáratartama – a háború kényszere miatt – a békekötést követő hatodik hónap végéig meghosszabbították.”
5. 1867. évi VII. törvénycikk az 1847/8. III. tc. azon intézkedéseinek, melyek a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkoznak, módosításáról és a nádorválasztás elhalasztásáról. 2. § „Mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg, törvény által szabályozva nem lesz: a nádor-választás elhalasztatik.”
6. Lásd SZABÓ István: Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésének közjogi hatásai. A Pragmatica Sanctio utóélete. In MÁTHÉ Gábor – MENYHÁRD Attila – MEZEY Bama (szerk.): *A kettős monarchia – Die Doppelmonarchie*. Budapest, 2018, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 303–325. p.
7. Indokolás, 10–11. p.
8. HOLLÓSI, Gábor: Symbol or Concept? An Overview of the Doctrine of the Holy Crown of Hungary. *Hungarian Studies Review*, 2018. 1–2. sz. 83–92. p.
9. VÉGH Loretta Vivien: „Az én választójogomból született az egész ma is uralkodó rendszer...” Friedrich István és a választójog kérdése a két világháború között. In SZAKÁCS János – SZENDREI Ákos – VÉBER Zoltán – VÉGH Loretta Vivien – ZILAHÍ Alexandra (szerk.): „*A mi tendenciáink...*” *Szakkollégiumi Tanulmányok 6*. Debrecen, 2018, Hatvani István Szakkollégium, 59–68. p.
10. Indokolás, 11, 13. p.
11. Indokolás, 21. p.
12. KRISTÓ Gyula: *Magyarország története 895–1301*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 166. p.
13. KRISTÓ 2003, 206. p.
14. KRISTÓ 2003, 199. p.
15. KRISTÓ 2003, 262–263. p.
16. ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó, 133. p.
17. C. TÓTH Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és a helytartói intézmény története (1342–1562)*. Budapest, 2016, 130–131. p. http://real-d.mtak.hu/950/7/dc_1228_16_doktori_mu.pdf
18. C. TÓTH 2016, 128–129. p.
19. ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI 1998, 205. p.
20. Uo.
21. Lásd 1446. évi I. tc. kormányzó választása
22. KALMÁR János: *Magyarország története a 16–18. században*. Budapest, 1991, Ikva, 70. p.; CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1998, Nemzeti Tankönyvkiadó, 194–195. p.
23. GERGELY András (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Budapest, 1998, Korona Kiadó, 280. p.
24. Lásd SCHWEITZER Gábor: A „magyar királyi köztársaságtól” a magyar köztársaságig. Az 1946. évi I. törvénycikk visszhangja a korabeli közjogi irodalomban. *Acta Humana*, 2017. 1. sz. 34. p.; SCHWEITZER Gábor: *A magyar királyi köztársaságtól a Magyar Köztársaságig. Közjog- és tudománytörténeti tanulmányok*. Pécs, 2017, Publikon Kiadó, 131. p.
25. ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI 1998, 215, 218, 411, 412. p.
26. A korabeli forrást idézi SZAKÁLY Ferenc: *Vesztőhely az út porában. Gritti Magyarországon 1529–1534*. Budapest, [1986], Helikon, 58, 59. p.
27. Habsburg Emőt egyes szerzők – például Tarján M. Tamás – katonai fő kormányzóként említik, mások viszont – például Gonda Imre – magyarországi királyi helytartónak nevezik, a Habsburg-lexikon szerint pedig csak a törökök elleni császári csapatok főparancsnokának nevezték ki. Mindez írásunkban való szerepeltetését is megkérdőjelezheti. Vö. TARIJÁN M. Tamás: *A szikszói diadal*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1588_oktober_8_a_szikszoi_diadal Historia Cronologia: Habsburg Emő osztrák főherceg. <http://historia-cronologia.lapunk.hu> HAMANN, Brigitte (szerk.): *Habsburg lexikon*. Budapest, 1990, Új Génius, 73–75. p.; GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Budapest, 1998, Pannonica Kiadó, 342. p.
28. Például Eger várának kapitányára katonai feletteseként parancsolt rá, hogy azonnal koboztassa el a Vizsolyban működő nyomdát. Lásd KULCSÁR Árpád: *A társadalmat alakító reformáció és ellenfelei*. http://www.ujexodus.hu/tortenelem/a_tarsadalmat_atalakito_reformacio_es_ellenfelei
29. KALMÁR 1991, 64–65. p.
30. GERGELY 1998, 298. p.
31. Benedek Lajos személyéhez és működéséhez lásd LIGETI Dávid: A kiegyezés katonai előzményei. A Magyar Királyság az Osztrák Császárság háborúiban 1859 és 1866 között. In SZAKÁLY Imre (szerk.): „*Indivisibiliter ac Inseparabiliter*” – „*Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul*”. Beregszász–Ungvár, 2018, RIK-U, 9–21. p.
32. NÁRAY Mihály: *Habsburg József főherceg. A katona és a politikus: 1914–1924*. Budapest, 2018, Unicus Kiadó, 184, 212–213, 233. p.
33. NÁRAY 2018, 216–217. p.
34. NÁRAY 2018, 227–229, 232. p.; PÖLÖSKÉI Ferenc – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos: *20. századi magyar történelem*. Budapest, 1997, Korona Kiadó, 116, 443. p.
35. Említi József főherceg tábornagy (A világháború. Amilyenek én látam. VII. kötet. Tirol védelme és összeomlása. Budapest, 1934, Magyar Tudományos Akadémia, 580. p.).
36. Indokolás, 50. p.
37. Vö. 1608. évi III. tc. a nádor és személynök választásáról